

علم غیب امام و اعجاز علمی قرآن در روایات تفسیری

محمد شعبان پور^۱، زهرا بشارتی^۲

۱- استادیار قرآن و حدیث دانشگاه علامه طباطبایی mohamadshabanpour@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه علامه طباطبایی، پژوهشگر پژوهشکده اعجاز قرآن دانشگاه شهید بهشتی،

mrs. besharati@yahoo.com

چکیده

مسئله علم امام از مهمترین مسائل در محدوده باورها و اعتقادات دینی شیعیان است. به این بیان که پیامبر و امام باید به تمام آنچه امت بدان احتیاج دارند، عالم باشند، زیرا جهل به این امور نقص است و امام و پیامبر باید از آن میرا باشند تا شایستگی تبعیت و اطاعت را احراز نمایند. لذا سخن بر سر محدوده این علم است که آیا صرفاً علم به احکام را در بر می‌گیرد یا علم به موضوعات خارجی و سایر حوادث و وقایع عالم خواه در گذشته اتفاق افتاده باشد یا در آینده. با عنایت به سیره عملی ائمه به موارد فراوانی برمی‌خوریم که دلالت بر این مطلب دارد که ایشان در زندگی شخصی شان همانند دیگران عمل می‌کنند و سلویشان این مطلب را می‌رساند که از بسیاری از وقایع، اطلاع فوق طبیعی ندارند؛ گاهی ظاهراً علم غیب را از خویش نفی می‌نمایند و گاهی نیز خود را عالم به غیب معرفی می‌نمایند. این رویکرد به علم امام و بندگان ویژه خداوند در قرآن نیز مشاهده می‌شود. در این میان دسته‌ای از آیات علم غیب به خداوند نسبت داده می‌شود و در برخی دیگر به رسولان و بندگان ویژه خداوند. از دیگر سو روایاتی از معصومان علیهم‌السلام

در دست هست که به تبیین برخی آیات علمی قرآن پرداخته و اشاراتی به علوم مختلف دارد. معصومان علیهم السلام علاوه بر تفسیر آیات با اعتماد به دلالت الفاظ به حقایق باطنی و معانی عمیق آیات قرآن اشاراتی داشته‌اند. برخی با عنایت به محدوده علم امام، این گونه روایات را فاقد اعتبار و مجعول دانسته‌اند و گروهی دیگر وجود اشارت‌های علمی در متن این روایات را دال بر صحت آن و اعجاز علمی قرآن دانسته‌اند. بنابراین هر چند تا کنون تلاش‌هایی از سوی مفسران در جمع میان این آیات و روایات به ظاهر متعارض در این باب صورت گرفته، لکن رابطه میان علم غیب امام و ملاک‌های اعجاز علمی قرآن با عنایت به محدوده این علم و عناوینی که در قرآن پذیرفته، مورد بررسی قرار نگرفته است. از این رو نوشتار حاضر با تأمل در قرآن، روایات و زبان عرب و نیز تحلیل آراء مفسران و اندیشمندان اسلامی به این سؤال اصلی که: «نسبت علم غیب معصومان علیهم السلام و اعجاز علمی قرآن در روایات تفسیری چگونه است؟» پاسخ داده است.

بر این اساس خداوند بندگانی را که بخواهد به هر مقدار از غیب مختص به خود آگاه می‌سازد بدین سان که بخشی از علم غیب از خزینه‌ها (مفاتیح) خارج شده، در کتابی محدود می‌شود که خداوند سایر موجودات را در آن ضبط نموده و آنها را بعد از بیرون شدن از خزائن و قبل از رسیدن به عالم وجود و همچنین بعد از آن و بعد از طی شدن دورانشان در این عالم حفظ می‌نماید. این علم با اراده الهی به فرد داده می‌شود و مطلق و ذاتی نیست که ائمه علیهم السلام نیز خود بر آن تأکید نموده‌اند. بر اساس چنین فرآیندی به بندگان ویژه خداوند چون پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام درجاتی از علم غیب با عنایت به مراتب ایشان اعطا می‌گردد. از آنجایی که آراء اندیشمندان مسلمان در باب مفهوم شناسی غیب اختلافی است، محدوده این علم و ویژگی‌های آن نیز محل مناقشه قرار گرفته است. برخی از علم غیب به غیر محسوسات (مجردات، قیامت و...) و نیز محسوساتی که بشر بعدها کشف نموده و در علم امام وجود دارد، تعبیر کرده‌اند لکن گروه دیگر محسوسات بشر را خارج از محدوده غیب دانسته و علم غیب امام را منحصر در خبر از قیامت و مجردات و... نموده و پیش بینی معصومان علیهم السلام از کشفیات آینده بشری را بخشی از علمی می‌دانند که در کتاب مبین ثبت و ضبط گردیده است. از برآیند آراء فوق می‌توان نتیجه گرفت هر دو گروه در این که علم امام غیر محسوساتی چون برزخ و قیامت و... و اخبار گذشتگان

و نیز محسوساتی که بشر بعدها کشف نموده را در برمی گیرد، اتفاق نظر دارند لکن تفاوت در عنوانی است که بر این علم تعلق می‌گیرد. برخی با عنایت به کاربردهای قرآنی، آن را علم غیب و گروه دیگر علم الکتاب نامیده‌اند. بنابراین با عنایت به ملاک‌های اعجاز علمی قرآن که عبارتند از: رازگویی علمی و پیشگویی و اخبار غیبی در مورد وقوع حوادث طبیعی و جریان‌ات تاریخی، می‌توان بر انطباق علم امام با ملاک‌های مذکور صحه گذارد هر چند عنوان علم غیب یا علم الکتاب برای این علم از سوی اندیشمندان مسلمان مورد مناقشه قرار گرفته باشد. از این رو می‌توان مصادیقی از اشارات علمی قرآن مانند پیش بینی جاهلیت ثانیه، وجود ذرات ذره بینی در عالم آفرینش و جاذبه عمومی و... در روایات تفسیری معصومان علیهم‌السلام را حجتی بر وجود اعجاز علمی قرآن در کلام ایشان دانست.

واژه‌های کلیدی:

قرآن، علم غیب، امام، اعجاز علمی، روایات تفسیری.